

تحلیل محتوای کتابهای درسی تفکر و علوم دوره متوسطه اول از نظر توجه به مؤلفه های شهروند بوم شناختی

علی ایمان زاده^{۱*}

aliimanzadeh@yahoo.com

اصغر نقدی^۲

رقیه امیراسنجان^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۸/۱۴

چکیده

زمینه و هدف: هدف پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتابهای درسی تفکر و علوم تجربی دوره متوسطه اول از نظر توجه به مؤلفه های شهروند بوم شناختی بود.

روش بررسی: روش این پژوهش توصیفی و از نوع تحلیل محتوای کمی می باشد. در این پژوهش، محتوای کتب تفکر و علوم مقطع اول متوسطه سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ به عنوان جامعه آماری انتخاب شده است و معیار توصیف، توجه به مفاهیم شهروند بوم شناختی می باشد. نمونه آماری پژوهش شامل کتب تفکر و سبک زندگی ویژه دختران، تفکر و سبک زندگی مشترک بین دختران و پسران و علوم تجربی دوره متوسطه اول پایه هفتم، در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بود. جهت گردآوری اطلاعات از تکنیک های تحلیل محتوا (فهرست وارسی) استفاده شد. فرم اولیه این چک لیست، از ادبیات و مبانی نظری پژوهش تهیه شد و واحد تحلیل و بررسی متون (کلمات، جملات و عبارت ها)، تصاویر، پرسش ها و فعالیت های کتب علوم تجربی و تفکر و سبک زندگی ویژه دختران، تفکر و سبک زندگی مشترک دختران و پسران دوره متوسطه اول می باشد. داده های حاصل با استفاده از شاخص های توصیفی در فرآیند تحلیلی «آنتروپی شانون» مورد بررسی قرار گرفت. روایی داده ها به وسیله متخصصان تعیین شده و برای پایایی آن ها از ضریب توافق مورد نظر متخصصان استفاده شده است.

یافته ها: یافته های پژوهش نشان داد که در کتاب علوم تجربی پایه هفتم، بیشترین ضریب اهمیت به مؤلفه توجه و تاکید بر انرژی های پاک اختصاص یافته و به مؤلفه های عضویت در انجمن های زیست محیطی و حفظ تنوع گونه ها اصلا توجه نشده است. در کتاب تفکر و سبک زندگی مشترک دختران و پسران پایه هفتم به مؤلفه ترویج فعالیت های دسته جمعی و مفرح و تربیت بدنی بیشترین ضریب اهمیت اختصاص یافته و به مؤلفه های توجه و تاکید بر انرژی های پاک، حفظ تنوع گونه ها، احساس تعلق بوم شناختی، تقویت منابع آب زیر زمینی، نفی نژادپرستی و قوم گرایی، «جهانی فکر کردن» و «محلی عمل کردن» و عضویت در انجمن های زیست محیطی اصلا توجه نشده

۱- دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. * (مسوول مکاتبات)

۲- دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

۳- کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی، گروه علوم تربیتی دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

است. در کتاب کتاب تفکر و سبک زندگی ویژه دختران پایه هفتم به مولفه احترام به تنوع های فرهنگی بیشترین ضریب اهمیت اختصاص یافته و به خیلی از مولفه های شهروند بوم شناختی اصلا توجه نشده است.

بحث و نتیجه گیری: می توان با گنجاندن مولفه های شهروند بوم شناختی در کتابهای آموزشی و نگاه متوازن به آن در کتب دوره متوسطه اول بخصوص کتابهای علوم تجربی و تفکر و سبک زندگی، تربیت شهروند بوم شناختی را تحقق بخشید.

واژه های کلیدی: شهروند، شهروند بوم شناختی، کتاب های درسی، تحلیل محتوا، دوره متوسطه اول.

Content Analysis of Textbooks of The First Secondary School (thinking and science) in Terms of Pay Attention to The Ecological Citizenship Components

Ali Imanzadeh¹ *

aliimanzadeh@yahoo.com

Asghar Naghdi²

Roghaye Amirassenjan³

Date of Acceptance: January 17, 2024

Date of Submission: November 5, 2023

Abstract

Background and Objective: The purpose of the current research was to analyze the content of the textbooks of thinking and experimental sciences of the first secondary school in terms of attention to the components of the ecological citizenship.

Material and Methodology: The method of this research is descriptive and quantitative content analysis. In this research, the content of the books of thinking and science of the first secondary level of the academic year 1401-1400 has been selected as a statistical community, and the criterion of description is to pay attention to the concepts of ecological citizen. The statistical sample of the research included thinking and lifestyle books for girls, common thinking and lifestyle between girls and boys, and experimental sciences of the seventh grade first secondary school, in the academic year of 1401-1400. Content analysis techniques (checklist) were used to collect information. The initial form of this checklist was prepared from the literature and theoretical foundations of the research, and the unit of analysis and review of texts (words, sentences and phrases), pictures, questions and activities of books of experimental sciences and thinking and lifestyle especially for girls, common thinking and lifestyle Boys and girls are in the first secondary school. The resulting data were analyzed using descriptive indices in the "Shannon Entropy" analytical process. The validity of the data was determined by the experts and for their reliability, the agreement coefficient desired by the experts was used.

Findings: The findings of the research showed that in the 7th grade experimental science book, the highest importance coefficient is assigned to the component of attention and emphasis on clean energy and on the other hand, to the components of membership in the association. Environmental issues and preservation of species diversity have not been considered at all. In the book of common thinking and

1- Associate Prof. in Philosophy of Education, Department of Education, University of Tabriz, Tabriz, Iran.

*(Corresponding author)

2- Assistant Prof. in Philosophy of Education, Department of Education, University of Tabriz, Tabriz, Iran.

3- M.A. in Curriculum Development, Department of Education, University of Tabriz, Tabriz, Iran.

lifestyle of seventh grade boys and girls, the component of promoting group and fun activities and physical training is given the highest importance factor and the components of attention and emphasis on clean energy, preservation of species diversity, sense of ecological belonging , strengthening underground water resources, negation of racism and ethnocentrism, "thinking globally" and "acting locally" and membership in environmental associations have not been considered at all. In the book on thinking and lifestyle for girls of the seventh grade, the component of respect for cultural diversity is assigned with the highest coefficient of importance and the main components of ecological citizenship have not been considered at all.

Discussion and Conclusion: It is possible to realize the education of an ecological citizen by including the components of the ecological citizen in educational books and looking at it in a balanced way in the books of the first secondary school, especially the books of experimental sciences and thinking and lifestyle.

Keyword: Citizen, Ecological Citizenship, Textbooks, Content Analysis, First Secondary Course.

مقدمه

آموزش و تربیت شهروندی از مباحث مهم در حوزه مطالعات اجتماعی است. نگاهی به اندیشه های متفکران بزرگ چون سقراط، افلاطون و ارسطو به این امر صحنه می گذارد و این مفهوم سابقه ای به درازای تاریخ بشر دارد (۱). اگرچه علوم مختلف تعاریف متفاوتی از شهروندی و تعریف شهروندی ارائه کرده اند، اما جایگاه و منشاء اصلی این تعاریف در مباحث انسان شناسی و جامعه شناسی است (۲). توسعه مفهوم شهروندی با آموزش شهروندی ارتباط نزدیک و تنگاتنگی وجود دارد (۳) و آموزش و تربیت شهروندی دغدغه اکثر مکتب های فلسفی نظیر طبیعت گرایی و پست مدرنیسم و مکتب های تربیتی برآمده از آنها است (۴). اصلی ترین کانون تربیت شهروندی نظام آموزشی است (۵) و بسیاری از کشورها آموزش شهروندی را به عنوان بخشی اجباری از برنامه درسی در نظر گرفته اند تا شهروندان بتوانند مشارکت اجتماعی و سیاسی بیشتری در زندگی خود داشته باشند (۶). ظهور مکاتب پست مدرنیته و پسامدرنیسم در پررنگ شدن طرح مباحث شهروندی در نظام آموزشی نقش مهمی ایفا کرد (۷) و بر این اعتقاد هستند که نظام تربیتی از جمله مکانهای نهادینه سازی شهروندی و مسئولیت های شهروندی در هر جامعه ای است (۸). تربیت شهروند بوم شناختی یکی از موضوعاتی که اخیراً با رشد و گسترش توانایی انسان در تسلط بر طبیعت ظاهر شده است (۹) و شهروند بوم شناختی یکی از حوزه های مغفول تربیت شهروندی است (۱۰) مارشال در بحث شهروندی از سه نوع شهروند مدنی، سیاسی و اجتماعی نام می برد که استینبرگ^۱ شهروند بوم شناختی را نیز به آن اضافه می کند (۱۱). دابسون^۲ شهروند بوم شناختی را به معنای مسئولیت های خاص انسان برای محافظت از محیط زیست عنوان می کند به گونه ای که انسان طوری تربیت شود که به فراتر از منافع خود نظر بیندازد (۱۲)، لذا شهروند بوم شناختی وظیفه محور است (۹). از منظر دابسون و اسمیت^۳ (۱۹۹۸)، شهروند بوم شناختی در واقع

باز اخلاقی کردن مجدد سیاست است و حوزه ای وسیع است که در پی پرورش حس تعهد انسان نسبت به انسانها، حیوانات، درختان، کوهها، اقیانوس ها و سایر بخش های زیست جامعه است (۱۳). اگر به مسائل بوم شناختی و نحوه مقابله با آسیب های زیستی و فجایع صنعتی و کنترل آن توجهی صورت نگیرد، چالش های جدیدی برای زیست بوم انسان ایجاد خواهد شد. شهروندی بوم شناختی نوعی از شهروندی است که در آن حقوق و مسئولیت های شهروندی اکولوژیکی، محوریت آن را شکل می دهد (۱۴). در شهروند بوم شناختی رابطه انسان با طبیعت و نحوه مواجهه انسان با طبیعت و عناصر آن از محوریت اساسی برخوردار است (۱۵). بین شهروند بوم شناختی و زیست محیطی علیرغم اشتراک تفاوت هائی وجود دارد. تفکر بوم شناختی با نگاهی فراتر از تفکرات زیست محیطی و با نگاهی انسان شناسانه تر و جامعتر از بقیه تفکرات در پی احیای رابطه میان روستا و شهر، جامعه و طبیعت و رابطه انسانها با انسانها و دیگر موجودات زنده است (۱۶). شهروندی زیست محیطی مربوط به دوره های قبل سنت نظری شهروندی است در حالی که، شهروندی بوم شناختی مربوط به دوره سوم یعنی بعدجهان شهرگرایی است (۱۷). این نوع شهروندی مفهومی جهانی است که افراد نه تنها به زمان حاضر بلکه به نسل های آینده نیز نظر داشته و در تدبیر فراهم کردن حقوق مربوط به طبیعت و زندگی سالم برای تمام افراد می باشد (۱۸). رسیدن به تحقق بخشی به جامعه پایدار آرمان و هدف نظام های آموزشی است. تربیت شهروند بوم شناختی به عنوان یکی از انواع تربیت و فراتر از تربیت زیست محیطی، می تواند در قالب نظام آموزشی و نمود عینی آن یعنی برنامه درسی در تحقق این هدف اساسی نظام آموزشی نقش اساسی ایفا کند. آموزش برای ارتقای توسعه پایدار بهبود ظرفیت مردم برای پرداختن به محیط زیست و توسعه بسیار مهم و حیاتی است. مدارس از سه طریق بهبود و افزایش سواد محیط زیست در دانش آموزان، تشویق به مشارکت مدنی و سیاسی در دانش آموزان و فعالیت های خصوصی و رفتارهای پایدار می توانند در تربیت شهروند بوم شناختی نقش ایفا بکنند (۱۹). این نوع تربیت امروزه

1- Stinberger
2- Dobson
3- smit

چه میزان در کتابهای تفکر و علوم دوره متوسطه اول به شهروند بوم شناختی توجه شده است؟

روش پژوهش:

پژوهش حاضر از نظر هدف، جزء تحقیقات کاربردی، از لحاظ رویکرد جزء تحقیقات کمی و از لحاظ روش تحلیل داده‌ها از نوع تحلیل محتوا است. در این پژوهش محتوای کتب تفکر و علوم پایه هفتم دوره متوسطه اول سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ به عنوان جامعه آماری انتخاب شده است و معیار توصیف، توجه به مفاهیم شهروند بوم شناختی می باشد. نمونه آماری پژوهش شامل کتب تفکر و سبک زندگی ویژه دختران، تفکر و سبک زندگی مشترک بین دختران و پسران و علوم تجربی دوره متوسطه اول پایه هفتم، در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ می باشد. در این تحقیق تمام شماری انجام گرفته است و هریک از کتاب های درسی مورد نظر و تمام مطالب آن برحسب یک جمله کامل مورد بررسی و تمام متن ها و تصاویر، فعالیت ها، و سوالات آخر هر درس مورد تحلیل قرار گرفته تا میزان توجه هر جمله و عبارت و تصاویر و پرسش به مفاهیم شهروند بوم شناختی سنجیده شود. در کلیه کتاب ها سعی شد مطالبی که به صورت سوال در متن به کار گرفته شده است را نیز جزء متن به حساب آید و آنچه به عنوان سوالات و پرسش هایی که در آخر هر درس مطرح شده است جزء پرسش های آخر درس در نظر گرفته شود. جهت گردآوری اطلاعات از تکنیک های تحلیل محتوا (فهرست واری) استفاده شده است. فرم اولیه این چک لیست، از ادبیات و مبانی نظری پژوهش تهیه شده است. جهت بررسی روایی آن، چک لیست تهیه شده در اختیار پنج نفر از صاحب نظران این حوزه (اساتید رشته های علوم اجتماعی و برنامه ریزی درسی دانشگاه تبریز) برای تغییر و اصلاح قرار گرفته که پس از اعمال نظرات آن ها فهرست واری تحلیل محتوای نهایی تدوین شد. دلیل انتخاب صاحب نظران از این دو حیطه به این خاطر بوده است که چون شهروند بوم شناختی ابتدا در بستر جامعه شناختی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است از صاحب نظران علوم اجتماعی استفاده شد و با توجه به تخصص برنامه ریزان درسی در حوزه تحلیل محتوای کتابهای درسی نظام آموزشی از این افراد هم در تأیید روائی

دغدغه اکثر سیستم های آموزشی بوده و تغییر بنیادین در فعالیت های مبتنی بر بوم و محیط زیست در سایه گنجاندن این مفهوم در بطن برنامه های درسی است (۲۰). برنامه های درسی در نظام آموزش از طریق تحول شناختی و ذهن آگاهانه می توانند در نهادینه ساختن این نوع تربیت نقش مهمی را ایفا کنند (۱۷).

با اینکه در اخیرا کشورمان توجه به مسائل زیست محیطی و مسائل بوم شناختی در نظام آموزشی و برنامه های درسی گسترده شده است و در این راستا مدارس طبیعت و مدارس سبز در راستای توجه و اهمیت به مسائل زیست محیطی و بوم شناختی دایر کرده اند اما یافته های پژوهش های لاریجانی و یداللهی (۲۱)، سرباز، ستوده و رحیمی (۲۲) و عزمی آئیش و مطیعی لنگرودی (۲۳)، ایمان زاده، خندانی و رنج دوست (۲۴) و ... نشان می دهد که اکنون نیز توجه شایسته ای به این حیطه مهم در قالب برنامه درسی مستقل صورت نگرفته است و شکاف پژوهشی و نظری عمیقی در باب تربیت شهروند بوم شناختی مشاهده می شود. از طرف دیگر با توجه به اینکه وظیفه تربیت شهروندان برای جامعه مدنی به عهده آموزش و پرورش و عنصر اصلی آن یعنی برنامه های درسی است و در ایران کتاب درسی سمبل محتوای کتبی برنامه درسی است. از این رو، توجه جدی به کتاب های درسی و اصلاح آن ضروری به نظر می رسد. در کتاب های درسی برنامه ها مستقل و کتاب های مستقل به نام آموزش رفتارهای محیط زیستی در تمامی مقاطع نظام آموزشی وجود ندارد، لذا خلاء اساسی در باب دانش زیست محیطی مشهود است (۲۵). با توجه به مسائل و مشکلات فوق پژوهش حاضر به دنبال تحلیل محتوای کتابهای درسی تفکر و علوم دوره متوسطه اول از نظر توجه به مولفه های شهروند بوم شناختی است تا با نهادینه کردن مسائل بوم شناختی در دانش آموزان در قالب نظام آموزش رسمی بتوان بر مسائل و مشکلات زیست محیطی و بوم شناختی فائق آمد. دلیل اصلی این دو کتاب هم به این خاطر هست که محتوای تربیتی این دو کتاب در حالت کلی تر تناسب بیشتری با مفهوم شهروند بوم شناختی و مولفه های آن دارد. لذا سؤال اصلی پژوهش این است که تا

یافته های پژوهش

برای تجزیه و تحلیل داده های مربوط به سوالات از آمار توصیفی و انتروپی شانون استفاده شده است. به منظور حصول اطمینان از وجود روایی از نظر متخصصان استفاده شده است. با توجه به مبانی نظری پژوهش و تفاوتی که شهروند بوم شناختی با شهروند زیست محیطی دارد در شهروند بوم شناختی دو نوع رابطه یعنی رابطه انسان با طبیعت و رابطه انسان با انسان جامعیت بیشتری دارد. لذا این دو بعد به عنوان ابعاد اصلی تفکر شهروند بوم شناختی قرار گرفته است.

استفاده شد. واحد تحلیل و بررسی در این پژوهش، متون (کلمات، جملات و عبارت ها)، تصاویر، پرسش ها و فعالیت های کتب علوم تجربی و تفکر و سبک زندگی ویژه دختران، تفکر و سبک زندگی مشترک دختران و پسران دوره متوسطه اول می باشد. برای پایداری از ضریب توافق مورد نظر متخصصان استفاده شده است که این ضریب ۷۵ درصد به دست آمده است.

جدول ۱- ابعاد و مولفه های شهروند بوم شناختی

Table1. Dimensions and Components of Ecological Citizenship

رابطه انسان با انسان	احترام به تنوع های فرهنگی، رعایت حقوق دیگران، نفی نژادپرستی و قوم گرایی احترام به ارزش ها و باورهای جوامع محلی، مشارکت و همکاری، کرامت انسانی
رابطه انسان با طبیعت	احساس مسئولیت نسبت به زیست بوم «جهانی فکر کردن» و «محلی عمل کردن»، عضویت در انجمن های زیست محیطی، حفظ محیط زیست تمرکز بر اصل بقا و قناعت، ترویج فعالیت های دسته جمعی و مفرح و تربیت بدنی، تسهیم و اشتراک دانش بوم شناختی، استفاده از تمامی موهبت های خدادادی سرزمینی و طبیعی با نگاه صیانتی و خردمندانه، بازیافت حفاظت منابع، حفظ میراث های فرهنگی. طبیعی و معنوی، تصمیم گیری آگاهانه در مورد مسائل زیست محیطی، تأکید بر روی کاهش جمعیت، پرهیز از آلوده نمودن محیط زیست، توجه و تأکید بر انرژی های پاک (مانند احداث نیروگاه های بادی بجای نیروگاه های برق - آبی)، حفظ تنوع گونه ها، احساس تعلق بوم شناختی، تقویت منابع آب زیر زمینی، ارزشمندی طبیعت و نفی انسان محوری

جدول ۲- مجموع فراوانی ها و درصد های مولفه های شهروند بوم شناختی در کتاب علوم تجربی پایه هفتم

Table 2. Total frequencies and percentages of ecological citizenship components in 7th grade of science book

مقوله	فراوانی	درصد فراوانی ها
احترام به تنوع های فرهنگی	۱	۰/۲۷
رعایت حقوق دیگران	۱	۰/۲۷
نفی نژادپرستی و قوم گرایی	۱	۰/۲۷
احترام به ارزش ها و باورهای جوامع محلی	۲	۰/۵۴
مشارکت و همکاری	۲۷	۷/۳۷
کرامت انسانی	۵	۱/۳۶
احساس مسئولیت نسبت به زیست بوم	۱۹	۵/۱۹
«جهانی فکر کردن» و «محلی عمل کردن»	۲	۰/۵۴
عضویت در انجمن های زیست محیطی	۰	۰
حفظ محیط زیست	۴۵	۱۲/۲۹
تمرکز بر اصل بقا و فناء	۹	۲/۴۵
ترویج فعالیت های دسته جمعی و مفرح و تربیت بدنی	۱۵	۴/۰۹
تسهیم و اشتراک دانش بوم شناختی	۱۳	۳/۵۵
استفاده از تمامی موهبت های خدادادی سرزمینی و طبیعی با نگاه صیانتی	۳۹	۱۰/۶۵
بازیافت حفاظت منابع	۴۳	۱۱/۷۴
حفظ میراث های فرهنگی. طبیعی و معنوی	۲۷	۷/۳۷
تصمیم گیری آگاهانه در مورد مسائل زیست محیطی	۱۶	۴/۳۷
تأکید بر روی کاهش جمعیت	۲	۰/۵۴
پرهیز از آلوده نمودن محیط زیست	۲	۰/۵۴
توجه و تأکید بر انرژی های پاک (مانند احداث نیروگاه های بادی بجای نیروگاه های برق - آبی)	۴۷	۱۲/۸۴
حفظ تنوع گونه ها	۰	۰
احساس تعلق بوم شناختی	۱	۰/۲۷
تقویت منابع آب زیر زمینی	۳۰	۱۱/۲۷
ارزشمندی طبیعت و نفی انسان محوری	۲۱	۵/۷۳
مجموع	۳۶۶	

جدول ۳- مجموع فراوانی ها و درصد های مولفه های شهروند بوم شناختی در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم (مشترک دختران و پسران)

Table 3. total frequencies and percentages of ecological citizenship components in the book of thinking and lifestyle 7th grade (common for boys and girls)

درصد فراوانی ها	فراوانی	مقوله
۳/۶۷	۵	احترام به تنوع های فرهنگی
۱۱/۷۶	۱۶	رعایت حقوق دیگران
۰	۰	نفی نژادپرستی و قوم گرایی
۱/۴۷	۲	احترام به ارزش ها و باورهای جوامع محلی
۱۴/۷	۲۰	مشارکت و همکاری
۱۰/۲۹	۱۴	کرامت انسانی
۲/۲۰	۳	احساس مسئولیت نسبت به زیست بوم
۰	۰	«جهانی فکر کردن» و «محلی عمل کردن»
۰	۰	عضویت در انجمن های زیست محیطی
۸/۰۸	۱۱	حفظ محیط زیست
۲/۹۴	۴	تمرکز بر اصل بقا و قناعت
۱۶/۱۶	۲۲	ترویج فعالیت های دسته جمعی و مفرح و تربیت بدنی
۰/۷۳۵	۱	تسهیم و اشتراک دانش بوم شناختی
۸/۸۲	۱۲	استفاده از تمامی موهبت های خدادادی سرزمینی و طبیعی با نگاه صیانتی و خردمندانه
۱/۴۷	۲	بازیافت حفاظت منابع
۱۰/۲۹	۱۴	حفظ میراث های فرهنگی. طبیعی و معنوی
۰/۷۳۵	۱	تصمیم گیری آگاهانه در مورد مسائل زیست محیطی
۱/۴۷	۲	تأکید بر روی کاهش جمعیت
۰/۷۳۵	۱	پرهیز از آلوده نمودن محیط زیست
۰	۰	توجه و تأکید بر انرژی های پاک (مانند احداث نیروگاه های بادی بجای نیروگاه های برق - آبی)
۰	۰	حفظ تنوع گونه ها
۰	۰	احساس تعلق بوم شناختی
۰	۰	تقویت منابع آب زیر زمینی
۴/۴۱	۶	ارزشمندی طبیعت و نفی انسان محوری
	۱۳۶	مجموع

جدول ۴- مجموع فراوانی ها و درصد های مولفه های شهروند بوم شناختی در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه

هفتم (ویژه دختران)

Table 4. Total frequencies and percentages of ecological citizenship components in the book of thinking and lifestyle 7th grade) special for girls)

مقوله	فراوانی	درصد فراوانی ها
احترام به تنوع های فرهنگی	۸	۲۶/۶۶
رعایت حقوق دیگران	۰	۰
نفی نژادپرستی و قوم گرایی	۶	۲۰
احترام به ارزش ها و باورهای جوامع محلی	۰	۰
مشارکت و همکاری	۲	۶/۶۶
کرامت انسانی	۶	۲۰
احساس مسئولیت نسبت به زیست بوم	۰	۰
«جهانی فکر کردن» و «محلی عمل کردن»	۰	۰
عضویت در انجمن های زیست محیطی	۰	۰
حفظ محیط زیست	۰	۰
تمرکز بر اصل بقا و قناعت	۱	۳/۳۳
ترویج فعالیت های دسته جمعی و مفرح و تربیت بدنی	۳	۱۰
تسهیم و اشتراک دانش بوم شناختی	۰	۰
استفاده از تمامی موهبت های خدادادی سرزمینی و طبیعی با نگاه صیانتی و خردمندانه	۱	۳/۳۳
باز یافت حفاظت منابع	۰	۰
حفظ میراث های فرهنگی، طبیعی و معنوی	۲	۶/۶۶
تصمیم گیری آگاهانه در مورد مسائل زیست محیطی ۶	۱	۶/۶۶
تأکید بر روی کاهش جمعیت	۰	۰
پرهیز از آلوده نمودن محیط زیست	۰	۰
توجه و تاکید بر انرژی های پاک (مانند احداث نیروگاه های بادی بجای نیروگاه های برق - آبی)	۰	۰
حفظ تنوع گونه ها	۰	۰
احساس تعلق بوم شناختی	۰	۰
تقویت منابع آب زیر زمینی	۰	۰
ارزشمندی طبیعت و نفی انسان محوری	۰	۰
مجموع	۳۰	۱۰۰

معیار ها است. در این روش به ماتریس معیار- گزینه نیاز داریم. این روش در سال ۱۹۷۴ توسط شانون و ویور ارائه شد. آنتروپی نشان دهنده مقدار عدم اطمینان حاصل از محتوای یک پیام

در ادامه برای تعیین میزان وزن دهی و اهمیت هر یک از مولفه ها از روش آنتروپی شانون استفاده شده است. روش آنتروپی یکی از روش های تصمیم گیری چند معیاره برای محاسبه وزن

است ایده اصلی این روش آن است که هر چه پراکندگی در مقادیر یک شاخص بیشتر باشد آن شاخص از اهمیت بیشتری برخوردار است (۲۶). از روش آنتروپی شانون به عنوان یکی از معروف ترین روش های محاسبه اوزان شاخص ها استفاده شده است. مفهوم آنتروپی شانون نقش مهمی در نظریه اطلاعات دارد. این مفهوم در زمینه های مختلف علمی، از جمله فیزیک، علوم انسانی و اجتماعی و غیره توسعه یافته است.

جدول ۵- مجموع فراوانی مقوله ها، داده های بهنجار شده، لگاریتم، بار اطلاعاتی، ضریب اهمیت و رتبه در کتاب علوم

تجربی پایه هفتم

Table 5. Total frequency of categories, normalized data, logarithm, information load, importance coefficient and rank in 7th grade of science book

مقوله	فراوانی	Pij	LN	بار اطلاعاتی Ej	ضریب اهمیت Wj	R رتبه
توجه و تاکید بر انرژی های پاک (مانند احداث نیروگاه های بادی بجای نیروگاه های برق - آبی)	۴۷	۰/۲۴۳	۰/۳۱۰	۰/۱۱۰	۰/۲۶۵	۱
حفظ محیط زیست	۴۵	۰/۲۳۴	۰/۳۰۱	۰/۸۹	۰/۲۴۳	۲
بازیافت حفاظت منابع	۴۳	۰/۲۳۰	۰/۲۹۰	۰/۷۳	۰/۲۱۲	۳
استفاده از تمامی موهبت های خدادادی سرزمینی و طبیعی با نگاه صیانتی و خردمندانه	۳۹	۰/۲۲۳	۰/۲۷۵	۰/۶۹	۰/۱۹۸	۴
تقویت منابع آب زیر زمینی	۳۰	۰/۲۱۰	۰/۲۶۱	۰/۵۳	۰/۱۸۶	۵
مشارکت و همکاری	۲۷	۰/۱۹۸	۰/۱۷۳	۰/۵۰	۰/۱۷۹	۶
حفظ میراث های فرهنگی. طبیعی و معنوی	۲۷	۰/۱۹۸	۰/۱۷۳	۰/۵۰	۰/۱۷۹	۶
ارزشمندی طبیعت و نفی انسان محوری	۲۱	۰/۱۵۶	۰/۱۵۲	۰/۴۱	۰/۱۵۳	۷
احساس مسئولیت نسبت به زیست بوم	۱۹	۰/۱۴۹	۰/۱۴۳	۰/۳۹	۰/۱۴۲	۸
تصمیم گیری آگاهانه در مورد مسائل زیست محیط	۱۶	۰/۱۲۵	۰/۱۰۹	۰/۲۳	۰/۱۱۰	۹
ترویج فعالیت های دسته جمعی و مفرح و تربیت بدنی	۱۵	۰/۱۱۸	۰/۱۰۲	۰/۱۸	۰/۱۰۱	۱۰
تسهیم و اشتراک دانش بوم شناختی	۱۳	۰/۱۰۳	۰/۹۸	۰/۱۵	۰/۹۳	۱۱
تمرکز بر اصل بقا و قناعت	۹	۰/۸۷	۰/۸۳	۰/۱۳	۰/۸۳	۱۲
کرامت انسانی	۵	۰/۶۹	۰/۷۱	۰/۰۹	۰/۷۱	۱۳
احترام به ارزش ها و باورهای جوامع محلی	۲	۰/۵۴	۰/۶۵	۰/۰۷	۰/۶۱	۱۴
«جهانی فکر کردن» و «محلی عمل کردن»	۲	۰/۵۴	۰/۶۵	۰/۰۷	۰/۶۱	۱۴
تأکید بر روی کاهش جمعیت	۲	۰/۵۴	۰/۶۵	۰/۰۷	۰/۶۱	۱۴
پرهیز از آلوده نمودن محیط زیست	۲	۰/۵۴	۰/۶۵	۰/۰۷	۰/۶۱	۱۴
احساس تعلق بوم شناختی	۱	۰/۴۳	۰/۵۱	۰/۰۵	۰/۴۳	۱۵
احترام به تنوع های فرهنگی	۱	۰/۴۳	۰/۵۱	۰/۰۵	۰/۴۳	۱۵

۱۵	۰/۴۳	۰/۰۵	۰/۵۱	۰/۴۳	۱	رعایت حقوق دیگران
۱۵	۰/۴۳	۰/۰۵	۰/۵۱	۰/۴۳	۱	نفی نژادپرستی و قوم گرایی
۱۶	۰	۰	۰	۰	۰	عضویت در انجمن های زیست محیطی
۱۶	۰	۰	۰	۰	۰	حفظ تنوع گونه ها

رعایت حقوق دیگران و نفی نژادپرستی و قوم گرایی هر کدام با فراوانی ۱، و با باراطلاعاتی (۰/۰۵)، ضریب اهمیت (۰/۴۳)، توجه کمتری شده است. از طرف دیگر به مولفه های عضویت در انجمن های زیست محیطی حفظ تنوع گونه ها اصلا توجه نشده است.

همانگونه در جدول (۵) نشان داده شده است در کتاب علوم تجربی پایه هفتم به مولفه توجه و تاکید بر انرژی های پاک (مانند احداث نیروگاه های بادی بجای نیروگاه های برق - آبی) با فراوانی ۴۷، با بار اطلاعاتی ۰/۱۱۰ و ضریب اهمیت ۰/۲۶۵ بیشترین اهمیت و رتبه ۱ اختصاص یافته و برای احساس تعلق بوم شناختی، احترام به تنوع های فرهنگی،

جدول ۶- مجموع فراوانی مقوله ها، داده های بهنجار شده، لگاریتم، بار اطلاعاتی، ضریب اهمیت و رتبه در کتاب

تفکر و سبک زندگی مشترک دختران و پسران پایه هفتم

Table 6. total frequency of categories, normalized data, logarithm, information load, importance coefficient in the book of thinking and lifestyle 7th grade (common for boys and girls)

R رتبه	ضریب اهمیت Wj	بار اطلاعاتی Ej	LN	Pij	فراوانی	مقوله
۱	۰/۱۷۶	۰/۱۰۹	۰/۳۱۱	۰/۲۱۱	۲۲	ترویج فعالیت های دسته جمعی و مفرح و تربیت بدنی
۲	۰/۱۶۵	۰/۱۰۲	۰/۳۰۹	۰/۲۰۳	۲۰	مشارکت و همکاری
۳	۰/۱۴۳	۰/۰۹۵	۰/۲۹۵	۰/۱۹۶	۱۶	رعایت حقوق دیگران
۴	۰/۱۳۶	۰/۰۸۶	۰/۲۷۲	۰/۱۸۱	۱۴	حفظ میراث های فرهنگی. طبیعی و معنوی
۴	۰/۱۳۶	۰/۰۸۶	۰/۲۷۲	۰/۱۸۱	۱۴	کرامت انسانی
۵	۰/۱۲۸	۰/۰۷۶	۰/۲۶۵	۰/۱۷۲	۱۲	استفاده از تمامی موهبت های خدادادی سرزمینی و طبیعی با نگاه صیانتی و خردمندانه
۶	۰/۱۱۹	۰/۰۶۸	۰/۲۵۶	۰/۱۶۸	۱۱	حفظ محیط زیست
۷	۰/۰۶۳	۰/۰۳۸	۰/۱۹۰	۰/۱۰۳	۶	ارزشمندی طبیعت و نفی انسان محوری
۸	۰/۰۶۱	۰/۰۳۱	۰/۱۸۱	۰/۱۰۱	۵	احترام به تنوع های فرهنگی
۹	۰/۰۵۶	۰/۰۲۹	۰/۱۷۱	۰/۰۹۴	۴	تمرکز بر اصل بقا و قناعت
۱۰	۰/۰۵۲	۰/۰۲۳	۰/۱۵۶	۰/۰۸۲	۳	احساس مسئولیت نسبت به زیست بوم
۱۱	۰/۰۴۸	۰/۰۲۱	۰/۱۴۵	۰/۰۷۹	۲	احترام به ارزش ها و باورهای جوامع محلی
۱۱	۰/۰۴۸	۰/۰۲۱	۰/۱۴۵	۰/۰۷۹	۲	بازیافت حفاظت منابع
۱۱	۰/۰۴۸	۰/۰۲۱	۰/۱۴۵	۰/۰۷۹	۲	تأکید بر روی کاهش جمعیت
۱۲	۰/۰۳۵	۰/۰۱۹	۰/۱۳۱	۰/۰۶۰	۱	تسهیم و اشتراک دانش بوم شناختی

۱۲	۰/۰۳۵	۰/۱۹	۰/۱۳۱	۰/۰۶۰	۱	تصمیم گیری آگاهانه در مورد مسائل زیست محیطی
۱۲	۰/۰۳۵	۰/۰۱۹	۰/۱۳۱	۰/۰۶۰	۱	پرهیز از آلوده نمودن محیط زیست
۱۳	۰	۰	۰	۰	۰	توجه بر انرژی های پاک (مانند احداث نیروگاه و...)
۱۳	۰	۰	۰	۰	۰	حفظ تنوع گونه ها
۱۳	۰	۰	۰	۰	۰	احساس تعلق بوم شناختی
۱۳	۰	۰	۰	۰	۰	تقویت منابع آب زیر زمینی
۱۳	۰	۰	۰	۰	۰	نفی نژادپرستی و قوم گرایی
۱۳	۰	۰	۰	۰	۰	«جهانی فکر کردن» و «محلی عمل کردن»
۱۳	۰	۰	۰	۰	۰	عضویت در انجمن های زیست محیطی

(۰/۰۳۵)، توجه کمتری شده است. از طرف دیگر به مولفه های توجه و تاکید بر انرژی های پاک (مانند احداث نیروگاه های بادی بجای نیروگاه های برق - آبی)، حفظ تنوع گونه ها، احساس تعلق بوم شناختی، تقویت منابع آب زیر زمینی، نفی نژادپرستی و قوم گرایی، «جهانی فکر کردن» و «محلی عمل کردن» و عضویت در انجمن های زیست محیطی اصلا توجه نشده است.

همانگونه در جدول (۶) نشان داده شده است در کتاب تفکر و سبک زندگی مشترک دختران و پسران پایه هفتم به مولفه ترویج فعالیت های دسته جمعی و مفرح و تربیت بدنی با فراوانی ۲۲، با بار اطلاعاتی ۰/۱۰۹ و ضریب اهمیت ۰/۱۷۶ بیشترین اهمیت و رتبه ۱ اختصاص یافته و برای تسهیم و اشتراک دانش بوم شناختی، تصمیم گیری آگاهانه در مورد مسائل زیست محیطی، پرهیز از آلوده نمودن محیط زیست هر کدام با فراوانی ۱، و با باراطلاعاتی (۰/۰۱۹)، ضریب اهمیت

جدول ۷- مجموع فراوانی مقوله ها، داده های بهنجار شده، لگاریتم، بار اطلاعاتی، ضریب اهمیت و رتبه در کتاب تفکر و

سبک زندگی و ویژه دختران پایه هفتم

Table 7. total frequency of categories, normalized data, logarithm, information load, importance coefficient and in the book of thinking and lifestyle 7th grade (special for girls)

R رتبه	ضریب اهمیت Wj	بار اطلاعاتی Ej	LN	Pij	فراوانی	مقوله
۱	۰/۱۷۱	۰/۰۷۵	۰/۲۷۰	۰/۱۳۶	۸	احترام به تنوع های فرهنگی
۲	۰/۱۶۶	۰/۰۷۰	۰/۲۶۵	۰/۱۳۱	۶	نفی نژادپرستی و قوم گرایی
۲	۰/۱۶۶	۰/۰۷۰	۰/۲۶۵	۰/۱۳۱	۶	کرامت انسانی
۳	۰/۱۴۷	۰/۰۵۱	۰/۲۴۶	۰/۱۱۲	۳	ترویج فعالیت های دسته جمعی و مفرح و تربیت بدنی
۴	۰/۱۳۲	۰/۰۶۲	۰/۲۳۱	۰/۱۰۹	۲	حفظ میراث های فرهنگی. طبیعی و معنوی
۴	۰/۱۳۲	۰/۰۶۲	۰/۲۳۱	۰/۱۰۹	۲	مشارکت و همکاری
۵	۰/۰۹۸	۰/۰۵۶	۰/۲۰۹	۰/۱۰۳	۱	تمرکز بر اصل بقا و قناعت
۵	۰/۰۹۸	۰/۰۵۶	۰/۲۰۹	۰/۱۰۳	۱	استفاده از تمامی موهبت های خدادادی سرزمینی و ...
۵	۰/۰۹۸	۰/۰۵۶	۰/۲۰۹	۰/۱۰۳	۱	تصمیم گیری آگاهانه در مورد مسائل زیست محیطی

۶	۰	۰	۰	۰	۰	رعایت حقوق دیگران
۶	۰	۰	۰	۰	۰	احترام به ارزش ها و باورهای جوامع محلی
۶	۰	۰	۰	۰	۰	احساس مسئولیت نسبت به زیست بوم
۶	۰	۰	۰	۰	۰	«جهانی فکر کردن» و «محلی عمل کردن»
۶	۰	۰	۰	۰	۰	عضویت در انجمن های زیست محیطی
۶	۰	۰	۰	۰	۰	حفظ محیط زیست
۶	۰	۰	۰	۰	۰	تسهیم و اشتراک دانش بوم شناختی
۶	۰	۰	۰	۰	۰	باز یافت حفاظت منابع
۶	۰	۰	۰	۰	۰	تأکید بر روی کاهش جمعیت
۶	۰	۰	۰	۰	۰	پرهیز از آلوده نمودن محیط زیست
۶	۰	۰	۰	۰	۰	توجه و تأکید بر انرژی های پاک (مانند احداث نیروگاه های بادی بجای نیروگاه های برق - آبی)
۶	۰	۰	۰	۰	۰	حفظ تنوع گونه ها
۶	۰	۰	۰	۰	۰	احساس تعلق بوم شناختی
۶	۰	۰	۰	۰	۰	تقویت منابع آب زیر زمینی
۶	۰	۰	۰	۰	۰	ارزشمندی طبیعت و نفی انسان محوری

آب زیر زمینی، ارزشمندی طبیعت و نفی انسان محوری اصلا توجه نشده است.

بحث و نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتابهای درسی تفکر و علوم دوره متوسطه اول از نظر توجه به مؤلفه های شهروند بوم شناختی بود. در این راستا بررسی دو کتاب درسی تفکر و علوم دوره متوسطه مبنای تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. سؤال اول پژوهش در باب میزان توجه به مؤلفه های شهروند بوم شناختی در کتاب علوم تجربی دوره متوسطه اول پایه هفتم بود. با استفاده از روش تحلیل محتوای کمی استفاده شده است یافته های پژوهش نشان می دهد که در کتاب علوم تجربی پایه هفتم به ابعاد و مؤلفه های شهروند بوم شناختی نگاه متوازی صورت نگرفته است. یافته های پژوهش نشان داد که بیشترین فراوانی مباحث بوم شناختی مربوط به توجه و تأکید بر انرژی های پاک (مانند احداث نیروگاه های بادی بجای نیروگاه های برق - آبی) با فراوانی ۴۷ و با درصد فراوانی ۱۲,۸۴ است. کمترین فراوانی

همانگونه در جدول (۷) نشان داده شده است در کتاب کتاب تفکر و سبک زندگی ویژه دختران پایه هفتم به مؤلفه احترام به تنوع های فرهنگی با فراوانی ۸، با بار اطلاعاتی ۰/۰۷۵ و ضریب اهمیت ۰/۱۷۱ بیشترین اهمیت و رتبه ۱ اختصاص یافته و برای تمرکز بر اصل بقا و قناعت، استفاده از تمامی موهبت های خدادادی سرزمینی و طبیعی با نگاه صیانتی و خردمندانه، تصمیم گیری آگاهانه در مورد مسائل زیست محیطی هر کدام با فراوانی ۱، و با بار اطلاعاتی (۰/۰۵۶)، ضریب اهمیت (۰/۰۹۸)، توجه کمتری شده است. از طرف دیگر به مؤلفه های رعایت حقوق دیگران، احترام به ارزش ها و باورهای جوامع محلی، احساس مسئولیت نسبت به زیست بوم، «جهانی فکر کردن» و «محلی عمل کردن»، عضویت در انجمن های زیست محیطی، حفظ محیط زیست، تسهیم و اشتراک دانش بوم شناختی، باز یافت حفاظت منابع، تأکید بر روی کاهش جمعیت، پرهیز از آلوده نمودن محیط زیست، توجه و تأکید بر انرژی های پاک (مانند احداث نیروگاه های بادی بجای نیروگاه های برق - آبی)، حفظ تنوع گونه ها، احساس تعلق بوم شناختی، تقویت منابع

بالایی برخوردار بوده اما بعد عضویت در انجمن‌های زیستی دارای کمترین میانگین بوده است. همسو با یافته‌های پژوهش حاضر، یافته‌های پژوهش ایمان زاده و همکاران (۲۴) در تحلیل محتوای کتابهای مطالعات اجتماعی پایه‌های هفتم، هشتم و نهم دوره متوسطه اول، اگرچه بیشترین توجه به رفتار شهروند بوم‌شناختی است و چندان به حیطه باور و نگرش بوم‌شناختی اشاره نشده است ولی توجه به عضویت در انجمن‌های زیست محیطی و حفظ تنوع گونه‌ها به نحو مطلوب در کتابهای درسی ایران صورت نگرفته است

سؤال دوم پژوهش در باب میزان توجه به مولفه‌های شهروند بوم‌شناختی در کتاب تفکر و سبک زندگی (مشترک دختران و پسران) دوره متوسطه اول پایه هفتم بود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در کتاب فوق بیشترین میزان توجه به مولفه‌های بوم‌شناختی مربوط به ترویج فعالیت‌های دسته‌جمعی و مفرح و تربیت بدنی با فراوانی ۲۲ و درصد فراوانی ۱۶،۱۶ بود. از طرف دیگر کمترین توجه به تسهیم و اشتراک دانش بوم‌شناختی، تصمیم‌گیری آگاهانه در مورد مسائل زیست محیطی و پرهیز از آلوده نمودن محیط زیست با فراوانی ۱ و درصد فراوانی ۰،۷۳۵ بود. در کتاب تفکر و سبک زندگی (مشترک دختران و پسران) دوره متوسطه اول پایه هفتم به مولفه‌های توجه و تاکید بر انرژی‌های پاک (مانند احداث نیروگاه‌های بادی بجای نیروگاه‌های برق - آبی)، حفظ تنوع گونه‌ها، احساس تعلق بوم‌شناختی، تقویت منابع آب زیر زمینی «جهانی فکر کردن» و «محلی عمل کردن»، عضویت در انجمن‌های زیست محیطی و نفی نژادپرستی و قوم‌گرایی که از مولفه‌های مطرح در شهروند بوم‌شناختی هستند هیچ توجهی صورت نگرفته است. یافته‌های این بخش از پژوهش با یافته‌های پژوهش ایمان زاده و خندان (۲۴) و هوانگ و همکاران (۲۹) همسوست. یافته‌های پژوهش ایمان زاده و خندان (۲۴) به این امر اشاره داشت که که نهادینه کردن و ترویج شهروندی بوم‌شناختی می‌تواند تعهد قوی تری به ارزش‌های شهروندی، احساس مسئولیت نسبت به طبیعت و عناصر آن می‌تواند ایجاد کند. در کتابهای درسی مطالعات اجتماعی دوره متوسطه اول چندان توجهی به خیلی از مولفه‌های بوم‌شناختی نشده است

هم مربوط به احترام به تنوع‌های فرهنگی، رعایت حقوق دیگران، نفی نژادپرستی و قوم‌گرایی و احساس تعلق بوم‌شناختی با فراوانی ۱ و درصد فراوانی ۰،۲۷ است. در کتاب علوم تجربی به مولفه‌های عضویت در انجمن‌های زیست محیطی و حفظ تنوع گونه‌ها هیچ اشاره‌ای نشده است. با توجه به این که عضویت در انجمن‌های زیست محیطی گامی عملی در راستای تربیت شهروند بوم‌شناختی است و به احساس تعلق بوم‌شناختی دانش‌آموزان ارتباط مستقیم دارد و از طرف دیگر یکی از معضلات اساسی زیست بوم انسانها نابودی و در معرض خطر بودن گونه‌های طبیعی، گیاهی و جانوری است (۱۹). فقدان این مولفه‌ها در کتاب‌های درسی می‌تواند شرایط زیست بوم انسان را در معرض تهدیدهای واقعی قرار دهد. اگر چه در کتاب علوم تجربی به صورت محدود به مولفه احترام به تنوع‌های فرهنگی، رعایت حقوق دیگران، نفی نژادپرستی و قوم‌گرایی و احساس تعلق بوم‌شناختی با فراوانی ۱ نگاه شده است ولی این فراوانی چندان منطقی به نظر نمی‌رسد و به نظر می‌رسد در کتاب علوم تجربی که منطقی‌ا یکی از ابعاد اساسی این کتاب باید انسان و مرتبط با روابط انسانی باشد عمدتاً به رابطه انسان با طبیعت توجه بیشتری شده است. یکی از شاخص‌های اصلی بوم‌گرایی حفاظت از گونه‌ها در محیط زیست می‌باشد انسان به گونه‌های طبیعت نیاز دارد و انسانها به دلیل مصلحت خود از محیط زیست حفاظت می‌نمایند. محیط زیست ارزش ذاتی دارد. محیط زیست ذخیره‌ای از تنوع گیاهان و جانوران برای اهداف کشاورزی و پزشکی و امثال آن است و از سوی دیگر برای بهره‌گیری تفریحی از آن، لذا محیط زیست را باید به عنوان فرصتی جهت التذاذ و حس زیبا شناختی انسانی و یا حتی الهام‌های روحانی در نظر گرفت (۲۷). همسو با یافته‌های پژوهش، یافته‌های پژوهش علیزاده و همکاران (۲۸) و ایمان زاده، خندان و رنج‌دوست (۲۴) نشان می‌دهد که عضویت در انجمن‌های بوم‌شناختی به عنوان مولفه بوم‌شناختی همیشه مغفول واقع شده است. یافته‌های پژوهش آنها نشان می‌داد که که شهروندی بوم‌شناختی از وضعیت خوبی در بین شهروندان تبریزی برخوردار است. همچنین در میان ابعاد ۱۱ گانه‌ی شهروندی بوم‌شناختی، همه‌ی ابعاد از میانگین متوسط به

و این امر باید مورد بررسی قرار گیرد. همسو با یافته های پژوهش هوانگ و همکاران (۲۹)، دانش آموز باید به ارزش طبیعت و بوم پی برده و با نگاهی جامع تر برای حفظ محیط زیست و سلامت انسان ها نسبت به صنعت اولویت قایل شده و توجه و تاکید ویژه ای بر انرژی های پاک (مانند احداث نیروگاه های بادی بجای نیروگاه های برق - آبی)، تقویت منابع آب زیر زمینی از طریق آبخیز داری و ایجاد سدها و بندهای متعدد و کوچک بجای احداث سدهای عظیم، آب، هوا و زمین پاک و نسل سالم کند. دانش آموزان باید حفظ طبیعت را جزء رسالت اصلی خویش تلقی کرده و به طبیعت احساس تعلق داشته باشد بگنجاند. و در نهایت آخرین سؤال پژوهش در باب میزان به مولفه های شهروند بوم شناختی در کتاب تفکر و سبک زندگی (ویژه دختران) دوره متوسطه اول پایه هفتم بود. یافته های این بخش از پژوهش نشان داد در کتاب تفکر و سبک زندگی ویژه دختران پایه هفتم به مولفه احترام به تنوع های فرهنگی نسبتا توجه زیادی شده ولی به دیگر مولفه هان نظیر تمرکز بر اصل بقا و قناعت، استفاده از تمامی موهبت های خدادادی سرزمینی و طبیعی با نگاه صیانتی و خردمندانه، تصمیم گیری آگاهانه در مورد مسائل زیست محیطی توجه کمتری شده است و به مولفه های رعایت حقوق دیگران، احترام به ارزش ها و باورهای جوامع محلی، احساس مسئولیت نسبت به زیست بوم، «جهانی فکر کردن» و «محلی عمل کردن»، عضویت در انجمن های زیست محیطی، حفظ محیط زیست، تسهیم و اشتراک دانش بوم شناختی، بازیافت حفاظت منابع، تأکید بر روی کاهش جمعیت، پرهیز از آلوده نمودن محیط زیست، توجه و تاکید بر انرژی های پاک (مانند احداث نیروگاه های بادی بجای نیروگاه های برق - آبی)، حفظ تنوع گونه ها، احساس تعلق بوم شناختی، تقویت منابع آب زیر زمینی، ارزشمندی طبیعت و نفی انسان محوری هیچ توجهی صورت نگرفته است. یافته های این بخش از پژوهش با یافته های ایمان زاده و خندان (۲۴)، هوانگ و همکاران (۲۹)، پژوهش مید (۳۰)، پژوهش عزیززاده و همکاران (۲۸) و کولادو و آخور (۳۱) همسوست. در حالت کلی تر شهروند بوم شناختی دغدغه اسناد بالادستی نظام آموزشی هم هست. در اسناد بالا

دستی نظام آموزشی ایران از جمله سند تحول بنیادین، رسیدن به حیات طیبه مستلزم تنظیم ارتباط دقیق انسان با خود، خدا، طبیعت و دیگران است که برای تحقق این هدف غائی نظام آموزشی باید رابطه انسان با طبیعت و انسان های دیگر مورد توجه و تامل قرار بگیرد. نگاهی به اسناد بالادستی از جمله سند تحول بنیادین نشان می دهد که در سند تحول بنیادین نظام آموزشی کشور رعایت حقوق و مسئولیت های اجتماعی، ارتقای آداب و آئین زندگی متعالی، بهداشتی و زیست محیطی جزء اهداف کلان نظام آموزشی پیش بینی شده است (۳۲). هدف برنامه درسی تربیت شهروند بوم شناختی در دوره اول متوسطه درک و کسب دانش و معرفت بوم شناختی، تغییر نگرش دانش آموزان نسبت به مسائل بوم شناختی و ارزشگذاری به مسائل بوم شناختی و بروز رفتارهای بوم شناختی در دانش آموزان (۳۳) است. تبیین رفتار و نگرش انسان نسبت به مسائل بوم شناختی در نهادینه کردن تربیت بوم شناختی تاثیرگذار است. رفتارگرایان بر این عقیده هستند که با ارائه مشوق های بیرونی می توان انگیزه ای بهتر برای رفتار با محیط زیست و زیست بوم در افراد ایجاد کرد. از دیدگاه شناخت گرایان تفکر بوم شناختی را نه از طریق ارائه مشوق های بیرونی بلکه باید از طریق تحول درونی و تغییر در ساخت شناختی افراد باید ایجاد کرد و فرد باید به این شناخت و بینش دست یابد که بوم انسان و حفظ آن با حفظ نوع بشری ارتباط دارد (۳۴). از دیدگاه گواداللی (۳) تربیت شهروند بوم شناختی رابطه تنگاتنگ با نگاه انسان شناختی و معرفت شناختی دارد و پارادایم انسان مسئول و شهروند باید جایگزین انسان مصرف گرا شود. همسو با یافته های پژوهش، پژوهش مید (۳۰) در با عنوان ارتقا شهروندی بوم شناختی پایدار در میان دانشجویان، به این نکته اشاره داشت که نهادینه کردن و ترویج شهروندی بوم شناختی می تواند تعهد قوی تری به ارزش های شهروندی، احساس مسئولیت نسبت به طبیعت و عناصر آن در دانشجویان ایجاد کند. با اقرار به اینکه خواستگاه این تئوری و تربیت شهروند بوم شناختی در غرب است و در غرب به شکل یک دیسیپلین شکل گرفته است ولی با نگاهی عمیق تر و استنتاج گرایانه به متون دینی، مولفه ها و اهداف تربیت شهروند بوم را در آموزه های

در کتاب های بررسی شده صورت نگرفته بود و در دیگر مولفه ها نیز عدم توازن در محتوا وجود داشت در تدوین و بررسی محتوا این نقصان اساسی مورد توجه قرار گیرد و با توجه به یافته های پژوهش نگاه غالب و اساسی در شهروند بوم شناختی به رابطه انسان با طبیعت است و دیگر ابعاد شهروند بوم شناختی مانند رابطه انسان با انسان و روابط انسانی چندان مورد توجه قرار نگرفته است بنابراین پیشنهاد می شود به این بعد و مولفه های این بعد شهروند بوم شناختی هم توجه ویژه ای صورت گیرد. اگرچه این این پژوهش معطوف به دوره متوسطه اول بود ولی پیشنهاد می شود که محتوای دوره های تحصیلی دیگر نظیر دوره ابتدائی و متوسطه و حتی محتوای یک پایه تحصیلی هم مورد بررسی قرار بگیرد. به سایر پژوهشگران پیشنهاد می شود کتاب های درسی مقاطع تحصیلی بالاتر یعنی دوره متوسطه دوم را از نظر توجه به مولفه های شهروند بوم شناختی مورد بررسی قرار دهند. با توجه به عدم وجود پژوهش در باب میزان توجه به شهروند بوم شناختی در اسناد بالادستی، پژوهشگران بعدی می توانند این موضوع را به صورت یک پژوهش مستقل انجام دهند. این پژوهش و بررسی مولفه های شهروند بوم شناختی محدود به کتابهای علوم تجربی و سبک زندگی بوده لذا هم در انتخاب تعداد کتابها و هم در انتخاب پایه تحصیلی محدودیت وجود داشته لذا نتایج این پژوهش قابل تعمیم به دیگر کتابها و پایه ها نمی شود. محدودیت بعدی پژوهش محدودیت متدولوژیک و روش شناختی است می توان در کنار تحلیل محتوای کمی از روشهای دیگر پژوهشی نیز بهره گرفت.

References

1. Heater .D. (2003). *A history of education for citizenship*. Routledge.
2. Goren .H. & Yemini .M. (2017). Global citizenship education redefined—A systematic review of empirical studies on global citizenship education. *International Journal of Educational Research*. 82, 170-183.

دینی، کتاب، سنت و سره بزرگان دینی مشاهده کرد. در متون دینی توصیه های عمیقی به شهروند بوم شناختی و زیست و بوم انسان شده است به طوری که یکی از رابطه های بنیادین در متون دینی و آموزه های آن رابطه انسان با خود و طبیعت است. همسو با یافته های پژوهش حاضر یافته های پژوهش ایمان زاده و همکاران (۳۵) نشان می دهد که در سبک زندگی اسلامی ، زندگی بهتر در سایه تنظیم دقیق ارتباط انسان با خود، خدا، طبیعت و دیگران است. در سند تحول بنیادین نیز این دسته از مبانی صرفاً به مباحثی درباره دین (چیستی و چرایی دین، جایگاه دین در زندگی و نسبتی که انسان با آن دارد؛ نحوه فهم دین، قلمرو دین و ارتباط آن با سایر معارف و...) می پردازند (۳۲). در متون دینی در انسان شناسی دینی، رابطه ی انسان با جهان و طبیعت، رابطه ای مثبت است. انسان با جهان بیگانه نیست، خود را در این جهان یک زندانی احساس نمی کند و با جهان و طبیعت انس دارد، زیرا جهان را یکی از مخلوقات خداوند می داند که بر اساس نظم و هماهنگی آفریده شده است. پرهیز از دنیا پرستی، بهره برداری صحیح از طبیعت و دنیا، شناخت خداوند به وسیله ی طبیعت، بروز رفتارهای بوم شناختی از قبیل رعایت حال حیوانات و محیط زیست، نگاه زیبایی شناختی به طبیعت و پرورش آن از مبانی دینی همسو با تربیت شهروند بوم شناختی است (۳۵). از انجائی که کتاب درسی در نظام آموزشی ایران بهترین ابزار برای انتقال محتوای آموزشی است و شهروند بوم شناختی یکی از دغدغه های مهم در سطح ملی و جهانی است می توان با گنجاندن مولفه های شهروند بوم شناختی در کتابهای آموزشی و نگاه متوازن به آن در کتب دوره متوسطه اول بخصوص کتابهای علوم تجربی و تفکر و سبک زندگی این امر را تحقق بخشید (۳۶).

با توجه به اینکه در نظام آموزشی ایران که مبتنی بر فلسفه اسلامی است توجه ویژه ای به ارتباط انسان با انسان و طبیعت وجود دارد و مورد تاکید اندیشه های اسلامی است، سیاستگذاران آموزشی می توانند در بازنگری برنامه درسی در راستای تقویت و نهادینه سازی نگرش شهروند بوم شناختی از مبانی دینی این کار بهره زیادی ببرند. از طرف دیگر با توجه به اینکه به برخی از مولفه های شهروند بوم شناختی هیچ توجهی

- Frontiers in Ecology and the Environment* 7(9), 495-500.
12. Brown, P. G. (2016). 15. The unfinished journey of ecological economics: toward an ethic of ecological citizenship. *Beyond Uneconomic Growth: Economics, Equity and the Ecological Predicament*, 323.
 13. Smith, M. (1998). *Ecologism: towards ecological citizenship* (Milton Keynes: University Press).
 14. Salehi, Sadegh, and Pazukinejad, Zahra (2013). Social analysis of the role of environmental citizenship in dealing with the consequences of climate change. *Urban Sociological Studies (Urban Studies)*: 4(11), 127-148. (In Persian)
 15. Fisher, S. R. (2014). A Review of "Children, Citizenship, and Environment: Nurturing a Democratic Imagination in a Changing World" by Bronwyn Hayward. New York, NY: Routledge, 2012. 208 pages. ISBN: 978-1-84971-437-2.
 16. Phillips, R., West, S., Shepley, A., Baurley, S., Simmons, T., Pickles, N., & Knox, D. (2023, October). Defining ecological citizenship; Case-studies, projects & perspectives; analysed through a design-led lens, positioning 'preferable future (s)'. In *Design for Adaptation Cumulus Conference Proceedings Detroit 2022* (pp. 264-288). Cumulus Association.
 17. Bourban, M. (2023). Eco-Anxiety and the Responses of Ecological Citizenship and Mindfulness. In *The Palgrave Handbook of Environmental Politics and Theory* (pp. 65-88).
 3. Gaudelli, W. (2016). *Global citizenship education*. In *Global Citizenship Education* (pp. 41-72). Routledge.
 4. Castro, A. J., & Knowles, R. T. (2017). *Democratic Citizenship Education*. The Wiley handbook of social studies research, 287.
 5. Haddad, R. S. M., & Rahayu, F. P. (2023). Strengthening Ecological Citizenship to Realize Environmental Resilience through the Waste Bank Movement. *JETISH: Journal of Education Technology Information Social Sciences and Health*, 2(1), 642-651.
 6. Euridyce. (2005). *Citizenship education at school in Europe*. Survey. Brussels: European Commission
 7. Witt, A. (2022). Postpandemic futures of Global Citizenship Education for preservice teachers: Challenges and possibilities. *Prospects*, 1-14.
 8. Crick, B. (2017). *Education for democratic citizenship: issues of theory and practice*. Routledge.
 9. Binawan, A. L. (2023). New Concepts of Ecological-Social Justice: A Micro-Optic Reflection on Ecological Citizenship Education in Indonesia. *Journal of Social Studies Education Research*, 14(1), 143-168.
 10. Evans, D. (2011). Consuming conventions: sustainable consumption, ecological citizenship and the worlds of worth. *Journal of Rural Studies*, 27(2), 109-115.
 11. Jordan, R., Singer, F., Vaughan, J., & Berkowitz, A. (2009). What should every citizen know about ecology?.

- Ecological Citizenship Education in the Social Studies Textbooks of First Secondary School. *Environmental Education and Sustainable Development*, 10(3), 87-97. doi: 10.30473/ee.2022.52430.2196. (In Persian)
25. Nabavi, Seyyed Abdul Hossein; and Shahriari, Marzieh (2013). Religion, ethics and environment. *Human and Environment Quarterly*, 12(2), 69-83. (In Persian)
 26. Azar, Adel (1380). Extension and development of Shannon's entropy method for data processing in content analysis. *Scientific-Research Quarterly of Human Sciences of Al-Zahra University (S)*, 11(37), 1-17. (In Persian)
 27. Dorakhsheh, J. (2005). An Essay in the Ideas of Ecology Movement. *Bi-Quarterly Political Knowledge*, 1(1), 159-180. doi: 10.30497/pk.2005.80. (In Persian)
 28. Alizadeh Aghdam, Mohammad Bagher, Bani Fatemeh, Hossein, Abbaszadeh, Mohammad, Soltani Bahram, Saeed (2015). Moral intelligence as a tool for explaining ecological citizenship (a case study of citizens of Tabriz metropolis), *Scientific Research Journal of Bioethics*, 6(19), 125-153. (In Persian)
 29. Huang, N. Z., Zhong, J. M., & Deng, S. (2016). Vision of Curriculum and teaching from Ecological Sustainability. In MATEC Web of Conferences (Vol. 63, p. 05005). EDP Sciences.
 30. Mead, M Emily, (2013) *Promoting Lasting Ecological Citizenship Among College Students*, M. A. Thesis in *Environmental Policy Design*, Lehigh University.
 - Cham: Springer International Publishing.
 18. Alizadeh Aghdam, M., Banifatemeh, H., Abbaszadeh, M., & Soltani Bahram, S. (2017). Ecological citizenship and spiritual Intelligence (The Case of Tabriz Citizens). *Journal of Applied Sociology*, 28(3), 79-98. doi: 10.22108/jas.2017.21715. (In Persian)
 19. Spannring .R. (2019). Ecological citizenship education and the consumption of animal subjectivity. *Education Sciences* .9(1) .41.
 20. Kasmawati, A. (2023). Ecological Citizenship Discourse: A Critical Study of Citizenship Education at Indonesia. *Humaniora*, 14(1).
 21. Larijani, M., & Yadollahi, A. A. (2018). Study of the status of environmental education in the official education system of the country (Case Study: Primary Schools in Baharestan-Tehran Province). *Journal of Environmental Science Studies*, 3(3), 744-755. (In Persian)
 22. Sarbaz, S., Setoodeh, A., & Rahimi, M. (2017). The Eeffect of Environmental Education on Improvement of Elementary School Students Attitude about Animal Rights. *Environmental Education and Sustainable Development*, 5(2), 25-33. (In Persian)
 23. Azmi Aij, Matiei Langroudi Hasan(2010). An overview of the environmental problems of Iranian villages and solutions to solve these housing and village environment problems, 2010; 30 (133): 101-115
 24. Khandani, A., Imanzadeh, A., & Ranjdoost, S. (2022). Analyzing the Attention to the Components of

34. Dunn, D. (2013). The psychologically literate citizen: Foundations and global perspectives. Oxford University Press.
35. Imanzadeh, Ali, Shafiipour, Mohammad Ali and Akbarian, Leila (2018). *Alavi lifestyle*. Tabriz: Tabriz University Press. (In Persian)
36. Khandani, Abbas Ali, Imanzadeh, Ali and Ranjdoost, Shahram. (1402). Development of an Optimal Model for Ecological Citizen Curriculum of Junior High School. *New Educational Thoughts*, 19(1), 121-98. (In Persian)
31. Collado .M. .& Lopez Atxurra .R. (2006). Democratic citizenship in textbooks in Spanish primary curriculum. *Journal of curriculum studies* .38(2) .205-228.
32. Educational Research and Planning Organization (2014). Fundamental transformation document and national curriculum. Tehran: School Publications. (In Persian)
33. Smith, G. A., & Williams, D. R. (Eds.). (1999). *Ecological education in action: On weaving education, culture, and the environment*. SUNY Press.